

Liselotte Kulpa

Navne & Adresser

- effektiv afkodningstræning



Nyt Mod Online

Navne & Adresser giver effektiv afkodningstræning!

Hvorfor træne afkodningen med Navne & Adresser?

Mennesker med læsevanskeligheder har som regel vanskeligheder med afkodningen, dvs. med at læse enkeltord helt præcist. Er man ordblind, er afkodningsvanskeligheder simpelthen kernevanskeligheden i læsningen.

Men hvorfor er det ikke altid nok at læse tekster for at få styr på afkodningen?

Tekstlæsning er jo ellers centralt i enhver læseundervisning. Det man læser skal give mening, så man får viden og oplevelser ud af læsningen. Men for de læsere, hvor afkodningen ikke 'falder på plads' via den almindelige læseundervisning, er det nødvendigt at arbejde mere systematisk.

Hvis man ikke får styr på sin afkodning, vil der typisk ske følgende:

Læseren opbygger i løbet af sin skoletid et visuelt ordforråd af en vis (meget varierende) størrelse. Han kan så læse de ord direkte, som findes i hans visuelle ordforråd. Øvrige ord forsøger han at regne ud ud fra sammenhængen og nogle af bogstaverne i ordene. Det er imidlertid langt fra altid muligt, og afkodningsvanskelighederne vil komme til at hæmme forståelsen af teksten, især når teksternes sværhedsgrad stiger.

Måske bliver læseren rigtig dygtig til at kompensere og klarer sig gennem hele folkeskolen, uden at det går helt galt. Eller i hvert fald uden at man har opdaget, at det ikke står så godt til med læseforståelsen, som det burde. Men en læser, der på denne måde har klaret sig 'på bedste beskub', selv om afkodningen ikke er på plads, vil typisk få ganske store problemer, når han ønsker at tage en uddannelse. For her kræves læsning på et endnu højere niveau:

Sætningerne bliver længere og mere komplicerede sprogligt, og der optræder mange nye ord, nemlig fagordene. Den hidtidige (mangelfulde) læseteknik kommer til kort.

Men det er ikke for sent at gøre noget ved afkodningen.

Navne & Adresser har ikke til formål at gøre læseren bedre til at læse navne og adresser! Hvis det sker, og det er da sandsynligt, er det selvfølgelig kun godt. Men det egentlige formål er langt større: At træne og forbedre afkodningen generelt.

Det, som Navne & Adresser kan, er at få læseren til at fokusere på afkodningen og arbejde med den. Her er ikke noget tekstindhold, man skal holde rede på, som i en 'normal' tekst. Her går man direkte til kernen af afkodningen.

Hvem kan Navne & Adresser bruges til?

Navne & Adresser kan bruges både til unge, voksne og skolebørn fra 3. klasse. Indikationen er en afkodning, der ikke er tilstrækkelig præcis.

Navne & Adresser er også meget velegnede til tosprogede læsere. De har samme behov for at kunne afkode præcist som alle andre læsere, og Navne & Adresser giver desuden rig lejlighed til at træne udtalen af vokaler, som meget ofte volder problemer.

Hvordan oplever kursisterne at læse Navne & Adresser?

Opgaverne har været afprøvet i flere år, og erfaringerne viser, at langt de fleste synes godt om opgavetypen - måske fordi de kan mærke, at det rykker. Nogle synes, det er hårdt, men stadig godt! En del nævner selv, at de har store vanskeligheder med at læse og skrive navne og adresser til hverdag, og mange har brug for at blive bedre til det i forbindelse med deres arbejde. Dette er som nævnt ikke hovedformålet med opgaven, men kan være en positiv bivirkning.

Hvordan er Navne & Adresser bygget op?

Navne & Adresser findes på seks niveauer. Det letteste er så let som overhovedet muligt, mens det sværeste kun er for feinschmeckere - det er et særdeles avanceret niveau, men der er også læsere, der har brug for dette.

Der er ikke niveauforskelle på de enkelte niveauer, dvs. la er ikke lettere end Id.

Alle personnavne, vejnavne og bynavne findes i virkeligheden, bare ikke sat sammen på den pågældende måde. Men det er rart at kunne sige til læseren, der ser tvivlende ud f.eks. ved ordet 'Grødby': "Det findes faktisk!"

I Navne & Adresser bliver man lidt efter lidt præsenteret for det danske sprogs mange ortografiske konventioner.

På niveau 1 er mange ord lydrette. Der er dog talrige eksempler på den måske hyppigste ortografiske konvention, nemlig det trykssvage e. Der er også nogle få ord med ikke-lydret vokal og nogle få stumme bogstaver. For man kan ikke bevæge sig rundt i den virkelige verdens ord ret længe, før man støder på disse afvigelser fra det fonematiske princip.

Der findes ikke noget opslagsværk over, hvad der gør ord svære, hvorfor gradueringen først og fremmest er baseret på mange års erfaring med ordblindes afkodning.

Parametre, der er anvendt i gradueringen:

- Ordlængde. På det letteste niveau er der kun korte ord, idet helt svage læsere ikke kan overskue længere ord. Korte ord kan dog også være svære ('Køng'), så der optræder også korte ord på de øvrige niveauer.

- Hyppighed af bogstavfølgerne. 'Søften er relativt svært', fordi der ikke findes andre ord, der begynder med 'søf.'

Diftonger er relativt svære ('Bovnum')

- Ng og nk er relativt svært ('Køng' igen)

Vokalisk r er relativt svært ('Tirslund')

- G der udtales 'w' er relativt svært ('Krogerupgade')

For de svageste læsere gælder ydermere:

- Stunt d i slutningen af ord er svært ('Lund')

- Blødt d er svært ('Snøde')

- G der udtales 'j' (eller er stunt) er svært ('Trige')

Både den fonematiske og den morfematiske strategi kommer i spil

Man ser i arbejdet med Navne & Adresser meget klart, hvornår og hvordan de forskellige strategier anvendes.

De, der har brugbare parate ordbilleder eller 'morfembilleder', anvender typisk den morfematiske strategi mest muligt. Det går nemlig hurtigst:

Når en bestemt kursist eksempelvis skal afkode 'Lilleøre' og ikke har brug for at dele i stavelser, men tydeligt genkender først 'Lille' og derpå 'øre', ja, så har hun brugt den morfematiske strategi, hvilket var muligt, fordi 'lille' og 'øre' var i hendes visuelle ordforråd. Hvis hun ikke havde haft de to morfemer som parate ordbilleder, måtte hun have brugt den fonematiske strategi, hvor man ved hjælp af fonologisk omkodning og opsamling i stavelser lyderer sig gennem ordene.

Andre ord har slet ikke genkendelige morfemer i sig, og her må der også lydering og stavelseslæsning til (som 'Raft', 'Tuse', 'Bårse').

I andre ord igen bruger læseren måske en blanding af den fonematiske og den morfematiske strategi (Lyderer sig gennem "Kiske" og genkender derpå 'lund' i 'Kiskelund').

Det er som nævnt ofte meget tydeligt, at der bliver brugt forskellige strategier. Det betyder også, at det i denne forbindelse er oplagt at tale med kursisten om strategier - hvornår bruger man den fonematiske strategi, og hvornår bruger man den morfematiske strategi? Det er en gevinst, at kursisten bliver bevidstgjort om forskellen på strategierne. På den måde bliver det muligt for hende at bruge strategierne på en mere systematisk måde, hvilket igen betyder, at hun opnår mere kontrol over sin afkodning.

Inden du går i gang med Navne & Adresser i undervisningen

Navne & Adresser er beregnet til højtlesning. Læseren vil intet få ud af at sidde med papiret for sig selv og læse stillelæsning, eller rettere foretage 'stilleafkodning'.

Det er først og fremmest lærerens feedback, der er afgørende for, om afkodningen bliver bedre.

Den tager vi lige igen, da det er helt essentielt:

Det er først og fremmest lærerens feedback, der er afgørende for, om afkodningen bliver bedre.

Navne & Adresser er et effektivt middel, som ikke bør overdoseres. Dosen bør højst udgøre én side pr. gang. Hvis læreren sidder med én kursist ad gangen, så det er den samme, der læser alle opgaverne, kan en spalte være tilstrækkeligt. Det afhænger af, hvor energikrævende det er for kursisten.

Er der en helt tryk og tillidsfuld stemning blandt kursisterne på holdet? Hvis ikke, bør man ikke lade dem læse navne og adresser op sammen. Man risikerer, at de bruger for meget energi på at måle sig med hinanden og prøve at regne ud, hvilken opgave de selv får. De kan også føle sig skidt tilpas, fordi det giver ubehagelige minder til folkeskolens nederlag i højtlesning. I det tilfælde er det bedre at tage dem til side én for én for at arbejde med Navne & Adresser, mens de øvrige kursister f.eks. arbejder på computer.

Opgaven er sværere for læseren, end man regner med. Hvis man tænker: "Niveau 3 ser fornuftigt ud til mit hold," så skal man i stedet vælge niveau 2. Det er ærgerligt at lægge for hårdt ud og måske afskrække kursisterne.

Det må godt tage mere end to minutter at komme igennem en side. Det er fordybelsen, der giver noget. Der må gerne være både snak, grin og vejledning undervejs. Rigtig mange synes, det er sjovt eller interessant at fundere over navne, vejnavne og bynavne. ("Tænk at bo i Voldens Kvarter... Hvad mon man har tænkt på, da man navngav den vej?")

De færreste kursister tager alle seks niveauer. Man skal ikke forvente, at en læser, der har så store vanskeligheder, at han har behov for at begynde med niveau 1, når helt op på niveau 6. Træerne vokser desværre ikke ind i himlen. Hvis han når op på niveau 3, er det stort.

Feedback, der batter

Hvis du sidder med et lille hold, så lad kursisterne skiftes til at læse en opgave, bestående af personnavn, vejnavn og bynavn, højt - hvis der er tilstrækkelig tryghed og tillid til stede, som før omtalt.

Introduktion til kursisterne:

Du har eksempelvis valgt niveau 2 til dine kursister. Du siger til kursisterne: "Prøv at læse de her navne og adresser stille og roligt. Det gælder ikke om at være hurtig, men om at læse præcist. Derfor stopper jeg jer også og hjælper jer, hvis der er ord, I ikke får læst helt rigtigt.

Først og fremmest: *Lad endelig være med blot at give kursisten det rigtige ord, når der kommer en læsefejl!* Hele ideen er at træne det beredskab, kursisten har i forhold til ukendte ord. Du skal give kursisten de rette redskaber til selv at komme igennem ordene.

Ret med så små midler som muligt. Hvis det er hjælp nok for kursisten bare at blive gjort opmærksom på, at noget ikke er helt i orden, siger du f.eks. "arhhh...." - eller en anden lille lyd- og får hende derved til at se på det pågældende ord igen.

Hyppige fejl er udeladelser eller tilføjelser af stavelser, f.eks. 'Lindeved' for 'Lindved' eller Østvang' for 'Østervang'. Her kan det være godt at kommentere ved at sige, hvor mange stavelser, der er i ordet - her: "Kun to stavelser" og "Tre stavelser". Eller: "Prøv at se på antallet af stavelser."

Du kan også lade kursisten 'læse med en blyant' og sætte små streger mellem stavelserne, evt. bare prikker, der hvor hun tøver og har brug for at gøre noget mere bevidst for at få afkodet ordet rigtigt. Det er fint at sige: "Brug blyanten, der hvor du synes det er nødvendigt." Det opfordrer til en bevidst og fleksibel tilgang til afkodningen, dvs. at kursisten selv bliver mere og mere bevidst om, hvad det er der skal til, og selv tager ansvar for sin afkodning. Du kan selvfølgelig stadig minde kursisten om de forskellige metoder, hvis hun er gået i stå, f.eks.: "Er der en del af ordet, du kan læse? Ellers brug lyde og stavelser."

Tilføjes eller udelades en konsonant, f.eks. ved 'Vemstrup' for 'Vemtrup', kan du sige: "Når du siger 'Vemstrup', så kan jeg høre en s-lyd. Men prøv at se, der er ikke noget s i ordet. Prøv igen uden s-lyd."

Hvis kursisten er slem til at gætte og derfor kommer en del på vildspor (læser f.eks. 'Laksevej' for 'Læsøvej') kan du sige: "Husk at bruge stavelserne. Hvor går første stavelse til? Godt, sæt 1-lyden sammen med æ-lyden. Hvad siger det? Godt, hold fast i det. Gør så det samme med s-lyd og ø-lyd. Og sæt så stavelserne sammen. Hvad bliver det?" (For mere vejledning om undervisning i afkodning: Se Undervisningsministeriets vejledning i undervisning af voksne ordblinde, www.uvm.dk)

Men når læsefejlene ikke er så vilde som ovenfor, skal dine rettelser gøre kursisten opmærksom på, hvad det var, der gik galt. Hvis han f.eks. læser 'Pillevej' for 'Pilevej', siger du: "Når du siger 'Pillevej', er den første vokal kort. Men når der kun er en konsonant inde i ordet, altså 1, bliver vokalen lang. Prøv at læse ordet med lang vokal." Det kan være svært for kursisten at forstå det, du siger - og at tage det til sig. Det er derfor yderst vigtigt, at du kan stoppe op og komme med eksempler på de regler, du nævner. En rigtig god måde at gøre det på er at bruge analogier, altså rimeord.

Eks. 1: I tilfældet ovenfor betyder det, at du på et papir skriver pile - pille. Så finder I ord, der rimer på hhv. pile og pille og skriver dem neden under de to ord:

Pile pille

Sile spille

Smile skille

Stile stille

Eks 2: 'Sneglebækvej giver problemer ved 'eg'. Her siger du: "Husk, at 'eg' og 'ej' næsten altid udtales 'aj'."

Herefter rimes på 'snegle:

sejle-fejle bejle - negle- gejl - kegle stejle spejle m.fl.

Det giver en oplagt mulighed for opmærksomhed på denne meget almindelige ortografiske konvention. Husk også at tale om, at man ikke kan høre forskel på 'eg' og 'ej'. Begge udtales aj.

Eks. 3: Efternavnet 'Narp' læses 'Nap'.

Her siger du: "'Ar' giver altid en lang 'ar'-lyd. Når du siger 'Nap', så kommer det til at lyde, som om der ikke er noget 'r'."

Prøv igen med rimeord: lap, rap, tap, nap, knap, slap. Men da der ikke rigtig er noget, der rimer på 'Narp', kan man eksperimentere med, hvordan lap, rap osv. ville lyde, hvis man satte et 'r' ind- det bliver jo så til vrøvleord, men forskellen opleves.

Vil man illustrere 'ar'-lyden i andre ord, kan man jo tage nogle, som så bare ikke rimer: harpe, karse, varme, larve.

Disse 'sideøvelser', som henfører til et konkret problem i afkodningen, giver en rigtig god opmærksomhed på og træning af forskellige lydfølgeregler og staveregler.

Du skal være opmærksom på, at *der kan være tvivl om udtalen af nogle af ordene.*

Nogle gange læser eleven måske et ord på en måde, som du ikke ville have gjort men som faktisk godt kunne være rigtig. Der er mange sjældne navne og mange små ukendte steder, hvor man godt kan være i tvivl om den korrekte udtale.

Eksempelvis kunne jeg selv sagtens have fundet på at læse 'Holme Olstrup' med ikke-lydret o, så 'ol' rimede på 'kold', men nu ved jeg tilfældigvis, at det udtales med lydret o og stød, så det rimer på 'sol'. Når jeg ved det, vil jeg sige til den kursist, der læser ordet med ikke-lydret vokal:

"Jeg kan godt forstå, du siger det sådan. Sådan kunne det sagtens være, det er meget almindeligt, at 'o' udtales sådan. Men det udtales tilfældigvis Olstrup (med lydret o og stød)."

På samme måde med 'Hadsten': Måske ved du, at det udtales med tryk på anden stavelse, men kursisten udtaler det med tryk på anden stavelse. Så kan du sige: "Ja, du har faktisk fået alle lydene rigtige, men der skal bare lige være tryk på anden stavelse, så det hedder Hadsten."

Hvis man synes, de fejl er for ligegyldige til at blive rettet, så lad være med at rette - altså hvis det er noget, det godt kunne være, dvs. bogstavbevarende fejl.

Det kan også være, man ikke selv ved, hvordan et af ordene udtales og at der er flere muligheder - så kan man sige dét. Eller at en anden udtale er langt den mest sandsynlige. F.eks. er det ikke sandsynligt, at u'et i 'Undløse' udtales lydret (selv om der findes et eksempel, nemlig 'hund'). Så må man sige dét - og gerne vise sandsynligheden vha. analogier (mund, rund, sund osv.).

Er efternavnet 'Hæbel' med eller uden stød? Personligt ville jeg sige med stød, men hvis en kursist læser det uden, vil jeg bare tænke: "Nå ja, sådan kan det også udtales."

Det kan være fint at tale om, hvordan det gik, efter afkodningen af en side. F.eks.

"Jeg så, at du tøvede ved men så klarede du det. Kan du huske, hvad du gjorde?" Eller:

"Det gik utrolig godt, når du tog dig tid til at komme igennem ordene stille og roligt. Du er blevet meget bedre til det med at blive i opgaven og ikke bare haste afsted for at få det overstået."

God fornøjelse - god arbejdslyst.

Tilbagemeldinger modtages med tak på info@nytmodonline.dk